

Gıda Üretiminde Faaliyet Gösteren Esnaflarda İş Sağlığı ve Güvenliği Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma¹

A Qualitative Research On The Perception Of Occupational Health And Safety In Stores Of Tradespeople Operating In Food Production

Doç. Dr. Gökçe CEREV

Fırat Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Elazığ/Türkiye

ÖZET

2012 yılında kabul edilen 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunuyla birlikte Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği alanında yeni bir dönem başlamıştır. 6331 sayılı kanun daha önceki yasal düzenlemelerden farklı bir yapıya sahiptir. 6331 sayılı kanunla İş Sağlığı ve Güvenliği uygulamaları kamu ve özel sektör ayrımı yapılmaksızın her kesimi kapsayan bir boyuta ulaşmış ve daha önceki yasal düzenlemelerdeki yaptırımcı yaklaşım anlayışı önleyici ve yol gösterici bir modele dönüşmüştür. 6331 Sayılı kanun ile çalışanlara, işverenlere ve devlete sorumluluklar verilmiş ve uygulama yolları açıklanmıştır. 6331 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle kapsama alanının genişlemesi sonucunda 5362 sayılı kanuna tabi esnaflarda iş sağlığı ve güvenliği mevzuatının uygulama alanına girmiştir. Günümüzde esnaflarda 6331 sayılı kanun kapsamında işverenlerin sorumluluklarını yerine getirmek zorundadırlar.

Esnaflar başta bölgesel ticaretin önemli aktörü olmakla birlikte bölgesel ve ulusal istihdamın gelişmesine de katkı sağlamaktadırlar. Esnafların ticari ve istihdam boyutuyla ortaya koydukları bu önem iş güvenliği uygulamaları ile daha sağlıklı ve güvenliği bir yapıya dönüştürülmek istenmektedir. Bu dönüşüme esnafların yaklaşımları ve uyumu önemlidir. Bu çalışmada gıda üretim sektöründe faaliyet gösteren esnafların iş sağlığı ve güvenliği algıları ölçülmüştür. Araştırma kapsamında Elazığ ilinde 5362 sayılı kanuna tabi faaliyet gösteren ve gıda üretiminde bulunan işyeri sahipleri ile görüşülmüştür. Araştırmada gıda üretiminde bulunan esnafların iş sağlığı ve güvenliği algısını ölçmek için nitel araştırma metodlarından mülakat/görüşme tekniği kullanılmış, elde edilen sonuçlara içerik analizi uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analizi ile esnafların iş sağlığı ve güvenliği mevzuatındaki değişiklikler hakkında tam bir bilgiye sahip olmadığı, iş güvenliği uygulamalarını maliyet unsuru olarak gördüğü ve iş güvenliği konusunda esnaf odalarının yön gösterici olması gerektiği sonuçları elde edilmiştir. Günümüzde bölgesel ekonomi içinde esnafların önemi göz önünde bulundurulduğunda iş sağlığı ve güvenliği konusunda esnafların bilgi seviyesinin artırılması bir gereklilik şekline dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, İş Sağlığı ve Güvenliği, Algı

ABSTRACT

With the Occupational Health and Safety Law No. 6331 adopted in 2012, a new period began in Turkey in the field of Occupational Health and Safety. The law No. 6331 has a different structure than the previous legislation. With the law No. 6331, Occupational Health and Safety practices have reached a level encompassing all sectors without distinction between public and private sectors, and the enforcing approach of the previous legislation has turned into a preventive and guiding model. With the Law No. 6331, responsibilities were given to the employees, employers and the government and the ways of implementation were clarified. As a result of the expansion of the coverage area with the amendment made to the Law No. 6331, stores subject to the Law No. 5362 have entered into the application area of occupational health and safety legislation. Today, tradespeople are also obliged to fulfill the responsibilities of employers under the Law No. 6331.

Tradespeople are not only important actors of regional trade but also contribute to the development of regional and national employment. This importance of tradespeople in terms of commerciality and employment is intended to be transformed into a healthier and safer structure with occupational safety practices. The approach and compliance of tradespeople to this transformation is important. In this study, occupational health and safety perceptions of tradespeople operating in food production sector were measured. Within the scope of the research, the owners of the businesses operating in Elazığ province, subject to Law No. 5362 and in food production were interviewed. In the study, interview technique, one of qualitative

¹ Bu çalışma 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş metnidir.

research methods, was used to measure the occupational health and safety perception of tradespeople in food production, and content analysis was applied to the results obtained. As a result of the analysis of the research data, it has been determined that the tradespeople do not have full knowledge about the changes in the occupational health and safety legislation, see the occupational safety practices as a cost element and that the chambers of tradespeople should be guiding them about occupational safety. Given the importance of tradespeople in the regional economy today, improving their knowledge of occupational health and safety has become a necessity.

Keywords: Tradespeople, Occupational Health and Safety, Perception

1. GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği kavramı üretim araç ve modellerinin gelişmesi ile şekillenen bir kavramdır. Geçmiş çok eski tarihlere kadar gitse de özellikle sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan gelişmeler iş sağlığı ve güvenliği kavramının günümüzdeki anlamının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanayi devrimi sonrasında üretim araç ve modellerinde meydana gelen gelişme ve değişim toplumsal alanda yenilikler ve ilerlemeler ortaya çıkardığı kadar çalışma şartlarının kötüleşmesi, iş kazalarının artması, tehlike ve risklerin kapsamının genişlemesi gibi farklı olumsuz durumları da meydana getirmiştir.

İş sağlığı ve güvenliğine yönelik uygulamalar 19. Yüzyılda ilk olarak İngiltere’de görülmeye başlanmış daha sonra Avrupa Kıtası başta olmak üzere Dünya geneline yayılmıştır. Ülkemizde ise Osmanlı’nın son dönemlerinde kısmi olarak görülen modern iş güvenliği uygulamaları Cumhuriyetin ilanı ile daha etkin bir yapıya ulaşmıştır. Günümüzde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili uygulamalar gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin en temel konularının başında gelmektedir. Değişen dünya şartları ile gelişen üretim modellerinde artan risk ve tehlikeler iş güvenliğinin kapsam alanını genişletmiş, toplumun her kesimini ilgilendiren bir konuya dönüşmesine neden olmuştur.

Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili düzenlemeler Cumhuriyet tarihi boyunca ele alınmış, özellikle Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinden sonra hızlı bir ilerleme göstermiştir. İlk olarak mevzuatta iş kanunları ve yönetmeliklerle yer bulan düzenlemeler 2012 yılında yapılan yasal uygulama ile en son yasal boyutuna ulaşmıştır. Ülkemiz yapılan tüm bu yasal düzenlemelere rağmen iş sağlığı ve güvenliğinin olumsuz etkileri olan iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesinde yeterli düzeye ulaşamamıştır. Bu durum iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili iyileştirmelerin sadece yasal boyutla ele alınamayacağını, sosyal ekonomik ve kültürel bir değişim ile algının ortaya çıkması gerekliliğini göstermektedir.

Ülkemizde 2012 yılında yapılan yasa ile İş Sağlığı ve Güvenliği alanında kapsamlı düzenlemeler uygulanmaya başlanmıştır. Yapılan yasa neticesinde özellikle İş Sağlığı ve Güvenliği uygulamalarında işverenlere önemli yükümlülükler zorunlu kılınmıştır. Bu çalışmada 2012 yılında yapılan yasa sonucunda işverenlerin yasal yükümlülüklerine karşı algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak temel kavramlar açıklanmış daha sonra 5362 sayılı kanuna tabi esnafın iş güvenliği algısı nitel araştırma metotları ile ölçülmüş, elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

2. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

İş sağlığı ve güvenliğinin küresel anlamda giderek artan önemi, çalışanların daha sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı ihtiyacı, iş güvenliğiyle ilgili politikaların şekillenmesinin temel sebeplerindedir. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları meslek hastalıklarının azaltılması, iş kazalarının önlenmesi ve güvenli bir çalışma ortamı için önem taşımaktadır. İş sağlığı ve güvenliği ihlallerinin sonucunda meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıkları sosyal, kültürel ve özellikle de ekonomik açıdan önemli etkiler meydana getirmektedir. Günümüzde iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucunda ortaya çıkan ekonomik zarar dünya ekonomisinin %4’ü düzeyindedir. Ekonomik açıdan önemli bir yük şekline gelen iş kazası ve meslek hastalıkları ile mücadele etmek günümüzde öncelikli bir duruma gelmiştir (Bilir, 2016:4-5).

İş güvenliği kavramı özellikle sanayi devrimi sonrasında şekillenmeye başlamıştır. İş güvenliği kavramı işin yürütülmesi sırasında, işin yapılmasından dolayı ortaya çıkan risk ve tehlikelerin zararlarını önlemek için yapılan faaliyetlerin tümü şeklinde ifade edilmektedir (Horozoğlu, 2017:266). İş sağlığı ve güvenliği çalışanların işin yapılması sırasında ortaya çıkan tehlikelerden bedensel ve ruhsal olarak zarar görmemesi için uygulanan hukuksal, teknik ve tıbbi uygulamaların bütünüdür (Türk-İş, 2015).

İş sağlığı ve güvenliğini meydana getiren iş sağlığı kavramı ‘‘İş yerinde çalışan işçinin yerine getirdiği iş için fizyolojik ve ruhsal uygunluğunu yaptığı işten görebileceği zararları ve çalışma koşullarının çalışan üzerindeki etkileri’’; iş güvenliği kavramı ise ‘‘İşin yapılması sırasında alınması gereken önlemleri, üretimde kullanılan makine teçhizatın standartlara uygunluğu, çalışma koşullarının ortaya çıkardığı risk ve tehlikelerin en aza indirgenmesi için yapılan uygulamalardır’’ şeklinde açıklanmaktadır (Altınel, 2011; Gerek, 2006). İş sağlığı ve güvenliği kavramını Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık, fiziksel, ruhsal ve sosyal açılardan geliştirilebilir olumluluk şeklinde tanımlamış, kavramın içine ruhsal ve sosyal faktörleri de eklemiştir (WHO, 2009). İş güvenliği çalışanların işletme içinde üretim ve hizmetle ilgili faaliyetlerden kaynaklanan tehlikelerin önlenmesi amacıyla yapılan uygulamaların tamamıdır. Bu faaliyetlerden dolayı çalışanların fiziksel ve ruhsal zarar görmesinin önüne geçilmesi için yapılan uygulamalar iş güvenliğinin temelini oluşturur. İş sağlığı ve güvenliği, iktisat, hukuk, tıp, ergonomi, teknoloji, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal ve fen bilimleri alanında endüstri ve üretimle ilgili kapsamlı bir yaklaşımdır (Ceylan, 2012:95). İş sağlığı ve güvenliğinin çalışanın işi yapması sırasında maruz kalabileceği iş kazalarını ve meslek hastalıklarını bertaraf etme hedefi vardır (Bayram, 2008:3; Süzek, 2005:314).

İş sağlığı ve güvenliği çalışanın çalışma ortamı kadar çalışırken kullandığı araç ve gereçlerin ortaya çıkarabileceği risk ve tehlikeleri önleme, çalışanları koruma ve çalışma ortamının güvenli ve sağlıklı olmasını amaçlar. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları birçok ülkede yasal kurallar ile belirlenmiş ve çalışan ile işverenlere farklı yükümlülükler vermiştir (Centel, 2000:15). İş güvenliği ile çalışanın risk ve tehlikelerden etkilenmesini önlemek amaçlanırken, iş sağlığı ile çalışma ortamının daha sağlıklı ve konforlu olması hedeflenmektedir. Her iki kavramda birbirini tamamlayan yapıya sahiptir (Başbuğ, 2013:16).

Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili farklı dönemlerde çeşitli yasalar ve yönetmelikler düzenlenmiştir. Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili ilk özel yasa 2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunudur. 6331 Sayılı yasa beş bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde yasanın amacı, kapsamı, terminolojisi, ikinci bölümde işverenlerin ve çalışanların yükümlülükleri açıklanmaktadır. Yasanın üçüncü bölümünde kurumsal yapı dördüncü bölümde denetim ve idari yaptırımlar belirtilmiştir. Yasasının son bölümünde hukuki usul ve yürürlükler ele alınmaktadır (Özveri, 2015:74-75). Yapılan bu yasal düzenlemeye rağmen iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda istikrarlı sonuçlar henüz elde edilememiştir.

3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ MEVZUATINA GÖRE İŞVERİNİN YASAL YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Çalışmanın araştırma kısmını gıda üretiminde faaliyet gösteren esnafın oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma içinde işveren kavramı esnafın tanımlanması ile açıklanabilmektedir. Küçük işletme düzeyinde olan esnafın özellikle ulusal ve bölgesel ekonominin önemli unsurlarıdır. Kalkınmada öncelikli bölgelerde esnafın ekonomik piyasanın hareketliliği içinde kritik roller üstlenmektedir. Esnaf genel olarak sınırlı bir sermaye ile bedensel emeğin yoğun olduğu ve bağımsız olarak çalışan girişimci, kişi olarak tanımlanmaktadır (Çoban ve İrmış, 2013:29; Çelik ve Akgemici, 1998:7). Esnaflık genel olarak kent ve kasabalarda, mal ve hizmet üreterek bu üretim için bir sektörde uzmanlaşmış meslek niteliğini taşımaktadır (Genç, 2000:289).

21 Haziran 2005 tarihinde resmi gazetede (Sayı Nu: 25842) yayınlanarak yürürlüğe giren 5362 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu ile ülkemizde esnafın tanımı yapılmıştır.

Kanunda esnaf tanımı ‘İster gezici ister sabit bir mekanda bulunsun, Esnaf ve Sanatkar ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunca belirlenen esnaf ve sanatkar meslek kollarını dahil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimseler’’ şeklinde açıklanmıştır (5362 S.K. Md. 3). Esnafın yaptıkları işlere göre meslek odalarına kayıtlı olması kanun ile zorunlu kılınmıştır (5362 S.K. Md. 2).

Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği hakkının yasal olarak güvence altına alınması için 6331 sayılı kanun ile işverenlere bazı önemli yükümlülükler verilmiştir. Bu yükümlülükler aynı zamanda çalışanlarında yasal hakları olarak tanımlanabilir (Baycık, 2013:112). 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda işverenlerin yükümlülükleri,

- ✓ İşveren çalışanların çalışma ortamında sağlık ve güvenliğini sağlamak zorundadır,
- ✓ İşverenin yasal sorumlulukları işyeri dışından iş sağlığı ve güvenliği hizmeti alırsa bile kalkmaz,
- ✓ Çalışanların iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili sorumlulukları işverenin yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz,
- ✓ İşverenler yerine getirdikleri iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının ortaya çıkan maliyetlerini çalışanlara yansıtamazlar şeklindedir (6331 S. K. Md.4).

6331 Sayılı Kanun’da iş kazası çalışanların çalıştığı işletmede yaptığı çalışma nedeni ile meydana gelen ve çalışanda ruhen ve bedenen engele sebep olan veya ölüme neden olan olay olarak tanımlanmıştır. Meslek hastalığı ise işin yapılması nedeni ile maruz kalınan riskler nedeniyle çalışanın sağlığını olumsuz etkileyen durum olarak açıklanmıştır (6331 S.K. Md.5/3g).

İşverenlerin yükümlülükleri 6331 Sayılı Kanun ile bu kanuna bağlı çıkarılan 52 farklı yönetmelikle ayrı ayrı düzenlenmiştir. Kanun ve kanunun uygulanması bu düzenlemeler ile ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. İşverenler kanunda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için;

- ✓ İşletmede risk değerlendirmesi yapmalı
- ✓ İşletmede tehlike ve risklere karşı organize olmalı
- ✓ İş sağlığı ve güvenliği konusunda çalışanlarını eğitmeli
- ✓ Çalışma koşullarını iyileştirmeli
- ✓ İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını dinamik tutmalı
- ✓ İşletme genelinde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili gerekli araç ve gereçleri almalı ve uygulamaları yerine getirmelidir.

İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili işverenin yükümlülüklerinde esas olarak üretim ve hizmet esnasında meydana gelebilecek tehlike ve risklerin önüne geçilmesi, üretim ve hizmetin güvenli ve olumlu koşullarda verimli ve kaliteli şekilde yapılmasının sağlanması vardır (Kılıç, 2006). İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları ile hedeflenen;

- ✓ Çalışanlarının sağlık durumlarını en iyi seviyeye çıkarma
- ✓ Olumsuz çalışma ortamlarını ortadan kaldırma
- ✓ İşçi çalışana, çalışana işe uyumlu bir şekilde getirme
- ✓ Verimlilik ve kaliteyi artırarak azami seviyede fayda sağlamaktır (Alper, 2003).

İşletmeler iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucunda çok boyutlu zararlar görmektedir. İşletmede meydana gelen olumsuz durumlarda üretim durmakta ya da azalmakta, verimlilik düşmekte, kalite

ortadan kalkmaktadır. İş güvenliği uygulamaları önce bir maliyetmiş gibi gözükse de orta ve uzun vadede üretim maliyetlerini azaltmakta, üretim ve hizmet seviyesinde artış olmakta, verimlilik etkisi ile rekabet ve sürdürülebilirlikte avantajlar ortaya çıkarmaktadır (Kaynak ve diğ., 2000). İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının gerçekleştirilmesi için önemli araçlar işletmede yapılan iş güvenliği eğitimleri ve iş güvenliği kültürüdür. İşverenler çalışanlara iş güvenliği eğitimleri verirken iş güvenliği kültürünün de ortaya çıkmasını sağlamalıdır. İşverenler işletmede iş güvenliğiyle ilgili yönetmelikleri ciddi bir şekilde uygulamalı ve disiplini öne çıkarmalıdır (Tokol ve Alper, 2013:259). 6331 Sayılı kanun ile iş sağlığı ve güvenliği kamu ve özel sektör gözetmeksizin uygulanmaya başlanmış, uygulama kapsamı işletme bağlamında tedarikçi, alt işveren ve müşteri olmak üzere çok yönlü olmuştur (Alpagut, 2012:38).

6331 Sayılı kanun kapsam, amaç ve uygulama bakımından iş güvenliği yaklaşımına yeni bir bakış açısı yaratan önemli bir düzenleme olmuştur (Korkmaz ve Avsallı, 2012:155). 6331 sayılı kanun ile iş güvenliği alanındaki dağınık mevzuat yapısı toparlanmıştır (Centel, 2013:80).

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Mülakat formları sosyal araştırmalarda tüm katılımcıların verdiği yanıtları karşılaştırarak farklı ve ortak yönlerin tespit edilmesini hedefler (Yıldırım ve Şimşek, 2008:22). Araştırmada ilk olarak yapılandırılmış mülakat formu hazırlanmış, katılımcılara açık uçlu sorular yönlendirilmiş ve cevaplar yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Katılımcıların kimlik bilgilerinden araştırma ve katılımcı güvenliği gereği çalışmada bahsedilmemiştir. Çalışmanın verileri analiz edilirken cevaplar incelenmiş, katılımcıların ifadeleri kodlanmış ve cevaplara kodlar üzerinden içerik analizi yapılarak sonuçlar elde edilmiştir. İçerik analizi ifade edilen kavramlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan, ham verileri açıklayan temel bir analizdir (Krippendorff, 2004:18).

Çalışmanın evrenini Elazığ ili Merkez İlçede faaliyet gösteren 5362 Sayılı Kanuna tabi gıda üretim işi yapan esnaflar oluşturmaktadır. Bu kapsamda işveren olan 17 esnaf ile görüşme yapılmıştır. Çalışma evreninin Elazığ ili ile sınırlı olmasının nedeni yüz yüze mülakat yapılacak olmasıdır. Yapılacak uygulama nitel bir araştırma olması nedeni konuyla ilgili verilerin birinci elden toplanması için yüz yüze görüşme uygun tekniklerden birisidir. Örneklemin boyutu sorunun temel özellikleri ve araştırmanın sahip olduğu kaynakların sınırları ile şekillendirilebilir (Karataş, 2015:69-70). Nitel araştırma da yüz yüze görüşme yapılacak olması zaman ve maliyet açısından örnekleme sınırlandırılabilir. Bu yaklaşımla nitel araştırmalarda daha çok örneklem evren temsil yeteneğinden çok araştırma konusu ile ilgili katılımcılar ile temas kurmak önemlidir (Neuman, 2012:321). Çalışmanın örneklemini 17 esnaf oluşturmaktadır. Sonuçlar analiz edilirken katılımcılar "M" simgesi ile ifade edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE PROBLEMİ

Bu çalışmanın amacı, Elazığ ili Merkez İlçede faaliyet gösteren 5362 Sayılı Kanuna tabi gıda üretim işi yapan esnafların iş güvenliği algısını belirlemek, analiz etmek ve eksik yönlerine çözüm önerileri getirmektir. Araştırmanın temel problem sorusu "Gıda üretimi yapan esnafların İş Sağlığı ve Güvenliği algı düzeyi nasıldır?" sorusudur. Bu problem sorusunun analizi için alt problem soruları şu şekilde belirlenmiştir;

- ✓ Esnafların iş sağlığı ve güvenliği kanunu hakkındaki bilgi düzeyi nedir?
- ✓ Esnafların iş sağlığı ve güvenliği kavramına yükledikleri anlam nedir?
- ✓ Esnafların iş sağlığı ve güvenliği kanunu bağlamında işveren yükümlülükleri hakkındaki bilgi düzeyi nedir?
- ✓ Esnafların iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları kapsamında aldığı destekler nelerdir?

6. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Çalışma kapsamında gıda üretimi yapan işveren esnaflar ile yapılan mülakatlar ilk olarak katılımcıların demografik özellikleri kapsamında açıklanmıştır. Sonra mülakatlara yapılan içerik analizi sonucunda öne çıkan iş sağlığı ve güvenliği kanunu hakkındaki bilgi düzeyleri, iş sağlığı ve güvenliği eğitimine yaklaşımları, iş güvenliği kavramına yaklaşımları, işletmelerinde iş kazası ve meslek hastalığı vaka durumu, iş güvenliği uygulamaları hakkında aldıkları destekler konuları başlığında değerlendirilmiştir.

Katılımcıların genel demografik yapısı incelendiğinde; katılımcıların hepsi 35 ve üstü yaşlardadır. İşletme sahibi olma açısından değerlendirildiğinde mali kaynakları elde etme açısından bu yaş düzeyinin kabul edilebilir yaş seviyesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar cinsiyet açısından değerlendirildiğinde toplam 17 katılımcıdan 14'ü erkek 3'ü bayan katılımcıdır. Bölgesel olarak değerlendirildiğinde de kadın işveren sayısının sınırlı olması görüşmelere de yansımıştır. Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında hepsi lise ve altı düzeyde eğitime sahiptirler. Katılımcıların birçoğu mesleklerini usta-çırak ilişkisi veya ailevi işler nedeni ile uygulamalı olarak öğrenerek gıda üretim sektörüne girmiştir. Katılımcıların hepsi 2 ve üzeri personel çalıştırmakta, tüm katılımcıların çalıştırdığı personel sayısı ortalaması 2,8 kişidir. Katılımcıların işveren olması ve personel çalıştırmaları iş sağlığı ve güvenliği konusundaki sorumluluklarını da artırmaktadır.

Katılımcıların iş sağlığı ve güvenliği kavramına yükledikleri anlamlar genel olarak çalışma ortamında hijyenin sağlanması ve sağlıklı üretim yapmaları şeklindedir. Katılımcı esnaflar daha çok müşteriye sundukları ürünlerde kalite elde etme amacıyla önlemler alma yönündedir. Katılımcılarda iş kazası ve meslek hastalıkları konusunda farkındalık genel olarak sağlıklı üretim yaklaşımında gözlenmiştir.

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği kanunu hem önleyici hem de yol gösterici kılavuz bir düzenleme olarak çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarıyla ilgili geniş kapsamlı düzenlemelere yer vermiştir. İşverenler de çalışanlarına karşı bu uygulamaları yerine getirmek için özellikle iş sağlığı ve güvenliğinin tam olarak ne olduğunu bilmesi gerekir. İşverenlerin genel eğitim düzeyinin yüksek olmaması ve konu hakkında çok fazla araştırma yapmamaları ve daha çok yaptıkları üretime yoğunlaşmaları kavramla tam olarak ilgilenmemelerinin temel nedenlerindedir. İlerleyen süreçte yasal düzenleme çalışma hayatında daha çok yer buldukça esnaflarında kavram hakkında bilgi düzeyleri zorunlu olarak artacaktır.

Tablo 1. Katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramına Yüklediği Anlamlara İlişkin Mülakat Örnekleri

M7	“Sağlıklı Ürün Sunmak”
M5	“Müşteri Sağlığı”
M11	“Güvenli Gıda Üretimi”
M4	“İşletmede hijyen ortamına çok önem veririz. Bu durum meslek hastalıklarının ve iş kazalarının önlenmesini sağlar”
M8	“Sağlıklı bir üretim için kullandığımız araçlarda ve malzemede seçici oluruz. Üretmiş olduğumuz ürünlerin kalitesi bizim için çok önemlidir”
M6	“İş sağlığı ve güvenliği, sağlıklı ve güvenli bir ortamda üretim yapmayı ifade eder”

Katılımcıların iş sağlığı ve güvenliği kanunu hakkında genel bilgiye sahip oldukları tespiti yapılmıştır. Katılımcılardan çok az bir kısmı yürürlükte olan kanunu okumuş birçoğu farklı yollardan ve genelde basında çıkan haberlerden kanun hakkında bilgi sahibi olmuştur.

Özellikle ekonomik zorluklar nedeni ile esnafların öncelikli amaçları işletmelerinde günlük işlerin ve satışların yapılmasıdır. Esnafların ekonomik açıdan yetersiz düzeyde olmaları çalışma olgusunu daha çok öne çıkarmıştır. Bu nedenle daha çok yaptıkları iş üzerinde yoğunlaşan esnaflar genel olarak mesai kavramı ya da belirli bir çalışma saati yaklaşımı olmadan ürün, satış ve müşteri durumuna göre işlerini sürdürmekte, işletmelerini açık tutmaktadır. Bu nedenlerden dolayı esnafların diğer işler için yaratacakları zaman dar kalmaktadır. Fakat günümüzde önemi gittikçe artan iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili düzenlemelerde esnaflar daha bilgilendirilmelidir.

Tablo 2. Katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu Hakkında Genel Bilgi Seviyesi Düzeylerine Yönelik Mülakat Örnekleri

M1	“Kanunu açıp okumadın ama kanunla ilgili haberleri basından takip etmeye çalışıyorum”
M4	“Kanun düzenlemesini internette ve diğer esnaf arkadaşlardan duydum açıp okumadım”
M2	“Kanunla ilgili düzenlemeleri duydum fakat kanunu okumadım”
M8	“Kanunu biraz okudum fakat sonra karmaşık geldi haberlerden takip etmeyi tercih ettim”
M3	“Kanunu okudum ve okuyunca yeni düzenlemenin çok kapsamlı olduğunu fark ettim. Kanun hakkında daha ayrıntılı araştırma yapmaya başladım.”

Katılımcılarda iş sağlığı ve güvenliği kanunun işverenlere yüklediği yasal yükümlülükler hakkında bilgi seviyelerinin tespiti yapılmıştır. Katılımcılardan büyük kısmı iş güvenliğinin yasal yükümlülükleri hakkında tam bilgiye sahip değildir. İş sağlığı ve güvenliği yasası kapsamlı düzenlemeler yapmasına rağmen esnafın bu şekilde yasal yükümlülüklerini tam olarak bilmemesi uygulamalarda eksiklikler ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun İşverenlere Yüklediği Yasal Yükümlülükler Hakkında Genel Bilgi Seviyesi Düzeylerine Yönelik Mülakat Örnekleri

M12	“Çalışanların gözetmek ve korumak benim için çok önemlidir. Biz ailemizden bu şekilde yetiştik. Bu konuda kanunsal düzenleme olmasa da çalışanlar biz emanettir”
M3	“Kanunla ilgili düzenlemeleri okuduktan sonra işverenlerin sorumluluklarının çok kapsamlı olduğunu fark ettim ve bu konuda profesyonel destek almaya karar verdim”
M9	“Kanunun işverenler hakkındaki düzenlemelerini ayrıntılı olarak bilmiyorum fakat her türlü olumsuz durumdan bir şekilde işverenlerin sorumlu tutulduğunu duydum”
M14	“Kanun işverenlerin sorumluluklarıyla ilgili geniş düzenlemeler yapmış ve bu düzenlemelerin ne olduğunu açıklamıştır. Bana göre bizim gibi küçük çaplı işverenler için bu kadar fazla sorumluluk doğru değil.”
M8	“Tam olarak düzenlemeleri bilmiyorum fakat çevreden duyduğum kadarıyla kapsamlı kurallar koymuşlar. Bizim çapımız ne ki bizi diğer büyük şirketler ile karıştırıyorlar. Bide tehlike sınıfları diye bir şey duydum sanki kimyasal üretim yapıyoruz.”

Yasal düzenlemeler de işverenler işletme içi uygulamalarda gerekli yetkilerle donatılmıştır. İşverenlerin işletme içinde yetkilere sahip olması aynı zamanda onlara sorumluluklar ve yükümlülükler vermiştir. Bu yükümlülükler içinde işçinin gözetilmesi ve korunması en önemlilerden birisidir (Kılıç, 2006:39). Bu nedenle işverenler yasal sorumluluklarını tam olarak bilmek ve yerine getirmek zorundadır. İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinde ortaya çıkan eksikliklerin meydana getirdiği ekonomik sorunlar içinde özellikle kayıp iş günleri, çalışanlara ödenen tazminatlar, üretim ve hizmet işlerinin aksaması, yeni eleman alımı ve yetiştirilmesi, sağlık harcamalarındaki artış işverenleri etkileyen başlıca unsurlardır (Tokol ve Alper, 2013:262).

Katılımcılara iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının ve kanun düzenlemelerinin yaratmış olduğu genel algı seviyelerinin tespiti yapılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının olması gereken bir düzenleme olduğu fakat küçük işletme oldukları için ciddi maliyetler yaratacağı ve iş güvenliğine maliyet olarak yaklaştıklarını ifade etmişlerdir.

İşverenler işletmelerinde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili düzenlemeleri yapmak, çalışanlarını iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı korumakla yükümlüdür. Bu durum kanuni bir zorunluluk olduğu kadar insani bir durumdur. İşverenler açısından bu uygulamalar aynı zamanda maliyet oluşturduğu için önemlidir (Durdu, 2006:12). İşverenler bu uygulamalara sadece maliyet olarak bakmamalı hem yasal hem de insani açıdan çalışanlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Tablo 4. Katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları Algı Düzeyine Yönelik Mülakat Örnekleri

M1	“Bir işletmede iş güvenliği olması gereken bir uygulama. Fakat bizim gibi küçük işyerlerinde ciddi maliyetler yaratmaktadır.”
M5	“İş güvenliğiyle ilgili istedikleri şeyler bu ekonomik zor şartlarda sırtımıza yük olarak biniyor”
M9	“İş güvenliği tabii ki olmalı ama bizler bu konularda hem ekonomik hem de bilgi yönünden desteklenmeliyiz. İş güvenliği konularında özellikle esnaf odamızın bizi yönlendirmesi ve ortak hareket etmemizi sağlamalı”
M10	“Çalışanların benim için değerlidir. Bizler bir aile gibi hareket etmekteyiz. İş güvenliği kuralları olmasa da işletme içinde hem hijyen hem de kaza konusunda çok hassas davranıyoruz. İş güvenliği yasasının çıkardığı yükümlülükler işletmeye maliyet olarak yansımakta ve özellikle kriz dönemlerinde bu durum daha çok hissedilmektedir.”
M12	“Maliyetlerimiz artmaktadır”
M15	“Bazı uygulamalar yüksek parasal tutarlara ortaya çıkarmaktadır. Bizlere bu konuda yardımcı olunması gerekiyor”

Katılımcılara iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları hakkında destek alma düzeyleri ve düşüncelerinin tespiti yapılmıştır. Katılımcılar iş güvenliği konusunda profesyonel destek alma eğiliminde

oldukları fakat uygulama da birçoğunun bu durumu gerçekleştiremediği tespit edilmiştir. Katılımcıların özellikle iş güvenliğiyle ilgili denetimle karşılaşmamaları bu durumun temel sebeplerinden birisi olarak yansımaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları Konusunda Destek Alma Düzeylerine Yönelik Mülakat Soruları

M4	“Dışarıdan şirketle anlaştık onların yaptığı düzenlemeleri yerine getirmeye çalışıyoruz”
M6	“Şirketle anlaştık fakat bu bizim acımızdan ciddi maliyetler ortaya çıkardı”
M8	“Kanun çıktığında şirketle anlaşmayı düşündük henüz bir yerle anlaşma yapmadık ve destek almıyoruz”
M12	“Şu ana kadar iş güvenliği konusunda hiçbir yerden destek almadık. Herhangi bir denetim ve yol gösterici uygulama ile karşılaşmadık. Zaten işyerinde üç kişiyiz. Hepimiz birbirimizi uzun süredir tanıyoruz ve dikkatli bir şekilde çalışıyoruz.”
M13	“Düzenlemeden sonra destek almaya başladık fakat şirketin istediği düzenlemeleri tam olarak yaptığımız söylenemez”
M15	“Herhangi bir destek almadık ve almayı da düşünmüyoruz.”

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen üretim araç ve modelleri sonucunda çalışma ortamında risk ve tehlikeler hem farklılaşmış hem de artmıştır. İş sağlığı ve güvenliği ihlallerinin ortaya çıkardığı olumsuz durumlar toplumun her kesimini etkileyen çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür. Bu durumlar iş sağlığı ve güvenliği alanında yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu bir şekle getirmiştir. Ülkemizde de Cumhuriyet Tarihi ile başlayan yasal düzenlemeler en son şeklini 2012 yılında yapılan 6331 sayılı kanun ile almıştır. 6331 sayılı kanun iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan ilk yasal düzenleme olurken, içerik bakımından çalışma hayatının yapısını oluşturan çalışan, işveren ve devlete sorumluluklar yükleyen bir düzenleme olmuştur. Kanunda işverenlerin yasal sorumlulukları ve yapması gereken uygulamalar açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Esnaflar bir işveren olarak ticaret hayatının temel taşlarından birisini oluştururken, ekonominin önemli unsurlarından olma özelliğini kaybetmemişlerdir. Esnaflar da 6331 sayılı kanun kapsamında iş sağlığı ve güvenliği düzenlemelerinden sorumlu tutulmuştur. Bu çalışma da Elâzığ ilinde gıda üretimi yapan esnaflar üzerinden özellikle küçük işletme sahibi işverenlerin iş sağlığı ve güvenliği algı düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda esnaflarda iş sağlığı ve güvenliği algı düzeyinin orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Esnaflar iş sağlığı ve güvenliğinin önemli olduğunu özellikle gıda işi yapmaları nedeni ile üretimde hijyen sağlamanın işletmeleri açısından temel bir kriter olduğunu ifade etmişlerdir. Esnaflar iş sağlığı ve güvenliği hakkında yapılan yasal düzenlemeleri basından ve diğer haber kaynaklarından takip etmektedir. Çalışmada elde edilen önemli bir sonuçta iş sağlığı ve güvenliğinin esnaflar tarafından maliyet unsuru olarak görüldüğüdür. İş güvenliğinin maliyet olarak görülmesi esnafların yasal sorumlulukları yerine getirmemesinde en önemli sebeplerdendir. İş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili profesyonel destek almada sınırlı kalan esnaflar uygulamaları gerçekleştirebilmek için devletten mali yardım ve teşvik, bilgilendirmeler içinde özellikle esnaf odalarından destek beklemektedir.

İş sağlığı ve güvenliğinin günümüzde giderek artan önemi ekonominin önemli çarklarından biri olan esnaflar tarafından da göz ardı edilemez. Esnafların iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili olarak yapılması gerekenler;

- ✓ Esnafların iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını maliyet olarak görmesi engellenmelidir. Bunun için esnaflara yönelik iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri ilgili kurumlar tarafından ücretsiz bir şekilde verilmeli, esnaf odaları tarafından iş sağlığı ve güvenliği süreçlerinin her düzeyinde desteklenmelidir.
- ✓ İş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili yasal düzenlemeler yapılırken işletmelerin büyükleriyle birlikte ekonomik durumları da göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle kriz dönemlerinde küçük işletmelerin ve esnafların hassas ekonomik durumları daha zor şartlara girmekte ve isteseler de

iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili sorumluluklarını yerine getirememektedirler. Esnaflar iş güvenliği uygulamaları için mali yönden daha çok desteklenmelidir.

- ✓ İş sağlığı ve güvenliği kültürü kavramı ulusal stratejik eğitim yaklaşımı ile başta toplumun her kesiminde ortaya çıkarılmalı esnaflarda da iş güvenliği kültürü oluşturularak kanunların düzenlemelerinin içselleştirilmesi sağlanmalıdır.

Esnaflar yapmış oldukları üretim, hizmet ve ticaret yönünden ekonomide önemli bir yerdedir. İş sağlığı ve güvenliği ihlallerinin ortaya çıkardığı olumsuz durumlar ekonomik, sosyal ve kültürel bozulmalar ve zararlar ortaya çıkarmaktadır. Esnaflara da iş sağlığı ve güvenliği kanunu ile yapılan yasal düzenlemelerle yükümlülükler verildiği gibi kılavuzluk edilmeli ve ekonomik açıdan desteklenmelidir. Sosyal devlet ilkesinin önemli bir yaklaşımı da budur. Daha güçlü esnaf ülke ekonomisinin sağlam bir zeminde olmasını sağlar.

Kaynakça

- Altınel, H. (2011). "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği", Detay Yayıncılık, Ankara
- Alpagut, G. (2012). "İş Sağlığı ve Güvenliği Yasa Tasarısında İşverenin Yükümlülükleri ve Risk Değerlendirmesi" İş Sağlığı ve Güvenliği Yasa Tasarısı Semineri, Ankara
- Alper, Y. (2003). "Sosyal Sigortalar", (4. Basım) Ekin Kitapevi, İstanbul
- Başbuğ, A. (2013). "İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği", Şeker-İş yayımları Mayıs, Ankara
- Baycık, G. (2013). "Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Haklarında Yeni Düzenlemeler", Ankara Barosu Dergisi, Sayı 3, Sf. 103-173.
- Bayram, F. (2008). "Türk İş Hukukunda İş Sağlığı ve Güvenliği Denetimi", Beta Yayınevi, İstanbul
- Bilir, N. (2016). "İş Sağlığı ve Güvenliği Türkiye Profili", Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No: 62, Ankara.
- Centel T. (2013). "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun Uygulama Alanı ve Kapsamı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Nur Centel' e Armağan, 19, Sayı: 2, Cilt: Sf.79-85
- Centel, T. (2000). "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatı", MESS Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, H. (2012). "Türkiye'deki İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Electronic Journal of Vocational Colleges December, Aralık, sf.94-104.
- Çelik A. ve Akgemici T. (1998). "Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler", Nobel Yayın, Ankara
- Çoban H. ve İrmış A. (2013). "Girişimcilik Kültürü Açısından Geleneksel Alış-Veriş Yerlerindeki Esnaf ile Modern AVM'ler deki Esnafın Karşılaştırılması", Pamukkale İşletme ve Yönetim Bilişimi Dergisi, Sayı 1, Sf. 29-38.
- Devebakan N. (2007), "Özel Sağlık İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Durdu, A. (2006) İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Düzenlemeleri İle İlgili İş görenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Genç, M. (2000). "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi". İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gerek, N. (2006). "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği", Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Horozoğlu, K. (2017). "İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi", Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, Karabük.

- Karataş, Z. (2015), “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Sosyal Hizmet E-Dergi, Cilt 1, Sayı 1
- Kaynak, T. Adal, Z., Ataay, İ., Uyargil, C., Sadullah, Ö., Acar, C.A., Özçelik, O., Dündar, G. ve Uluhan, R., (2000). “İnsan Kaynakları Yönetimi”, Dönence Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, L. (2006). “İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliğini Sağlama Hükümlülüğü ve Sorumluluğu”, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Krippendorff, K. (2004), “Content Analysis: An Introduction To Its Methodology”, Sage Publication, USA-New York
- Korkmaz, A. ve Avsallı, H. (2012), “Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:26, 153-167.
- Neuman, L. (2012), “Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar: Cilt 2”, 5. Baskı, Yayın Odası, İstanbul
- Özveri, M. (2015), “İşçi Sağlığı, İş Güvenliği ve İşçi Cinayetleri”, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul
- Süzek, S. (2005), “İş Hukuku”, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tokol A. ve Alper Y. (2013) “Sosyal Politika”, Dora Yayınevi, 4. Baskı, Bursa
- TÜRK-İŞ (2015) “İş Sağlığı ve Güvenliği Ders Notları”, TÜRK-İŞ Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008), "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara
- WHO (2009). “World Health Organization, WHO Definition of Health”, <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>.
- Resmî Gazete Sayı: 28339 “6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu”
- Resmî Gazete Sayı: 26743 “5362 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu”